

19. Брауде И. Л. Право на строение и сделки по строениям / И. Л. Брауде. М., 1954. 231 с.
20. Нотариат УРСР // Збірник законодавчих актів і відомчих матеріалів з нотаріату, чинних на 1 травня 1938 р. / упоряд.: А. Д. Каптан, А. В. Данишевський — К., 1938.
21. Величорода О. Становлення інституту довічного утримання // Право України. — 2003. — № 12. — С. 121–128.
22. Рясенцев В. А. Договор об отчуждении строения на условии пожизненного пользования // Социалистическая законность. 1945. № 1 2. С. 23–26.
23. ЦК РРФСР 1964. — Режим доступу : // p www.coiisultant.ni/popular/gkrsfsr/

Анотація

Озернюк Г. В. Історичні джерела рентних правовідносин. — Стаття.

У статті проаналізовано та визначено особливості історичних джерел рентних правовідносин. Досліджена еволюція розвитку рентних правовідносин у вітчизняному та зарубіжному законодавстві та встановлено передумови їх виникнення.

Ключові слова: рентні правовідносини, історія, розвиток, цивільне законодавство.

Аннотация

Озернюк Г. В. Исторические источники рентных правоотношений. — Статья.

В статье проанализированы и определены особенности исторических источников рентных правоотношений. Исследована эволюция развития рентных правоотношений в отечественном и зарубежном законодательстве и определены предпосылки их возникновения.

Ключевые слова: рентные правоотношения, история, развитие, гражданское законодательство.

Summary

Ozerniuk G. V. Historical Sources of Rental Legal Relationships. Article.

The article analyzes and identifies characteristics of historical sources of rental legal relations. The evolution of rent legal relations in domestic and foreign legislation is examined and the conditions of their arising are defined.

Keywords: rental legal relationship, history, development, civil law.

УДК 347.426.6+347.415/416

Р. С. Березовський

СПІВІДНОШЕННЯ РЕГРЕСНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ТА СУБРОГАЦІЇ

Питання виникнення, виконання та припинення регресних зобов'язань не були предметом окремих досліджень. Окремі питання у радянській цивільно-стичній науці піднімалися І. Б. Новицьким [1, 3] та В. Т. Смирновим [2, 62]. У сучасній літературі регресні зобов'язання в основному розглядаються у контексті страхових зобов'язань [3, 11; 4; 5].

Ціллю цієї статті є визначення регресних зобов'язань за цивільним законодавством України та співвідношення регресних зобов'язань та суброгації.

Регресні (зворотні) зобов'язання виникають у тих випадках, коли боржник за основним зобов'язанням виконує його замість третьої особи або з вини третьої особи (в останньому випадку мова, по суті, іде про регресну відповідальність, за традицією, втілену у форму зобов'язання).

Так, солідарний боржник, що повністю виконав зобов'язання, одержує право зворотної вимоги (регресу) до інших боржників, а субсидіарний боржник, що виконав зобов'язання, одержує аналогічне стосовно основного боржника. Адже в обох випадках зобов'язання виконане боржником і за інших осіб. Оскільки закон допускає виконання зобов'язання лише одним із боржників (або субсидіарним боржником), інші співборжники (або основний боржник у субсидіарному зобов'язанні), що не виконували зобов'язання, розглядаються в такій ситуації в ролі третіх осіб, що стають потім боржниками в регресному зобов'язанні.

Регресне зобов'язання завжди виникає в силу виконання іншого, основного зобов'язання, причому боржник за основним зобов'язанням перетворюється в кредитора за зобов'язанням регресним, а третя особа займає в ньому місце боржника. Регресне зобов'язання стає новим, самостійним зобов'язанням, а не являє собою заміну кредитора (зміну осіб) в основному зобов'язанні.

Разом з тим обоє ці зобов'язання тісно пов'язані. Про це свідчить, зокрема, те, що позовна давність за регресними зобов'язаннями починає спливати лише з моменту виконання основного зобов'язання. Але регресне зобов'язання не можна розглядати як додаткове (акцесорне) стосовно основного зобов'язання. Акцесорне зобов'язання (наприклад, по сплаті неустойки у вигляді штрафу або пені) існує лише остільки, оскільки є головне зобов'язання, і автоматично припиняється з його припиненням. Регресне зобов'язання, навпроти, виникає при припиненні основного зобов'язання (внаслідок виконання) і тільки в цьому змісті залежне від нього.

Не всякий боржник може в регресному порядку перекласти свій борг або його частину на третю особу. Це припустимо лише тоді, коли виконавцем (боржником) за основним зобов'язанням повинна була б стати така третя особа, але в силу закону або договору ним став боржник. Тому регресним можна вважати всяке зобов'язання, у силу якого боржник зобов'язаний зробити для кредитора певні дії у зв'язку з тим, що кредитор зробив аналогічні дії на користь іншої особи замість боржника або за його провиною.

У більшості випадків регресні зобов'язання, по суті, являють собою різновид цивільно-правової відповідальності.

Разом з тим третя особа в деяких випадках вправі виконати кредиторіві зобов'язання за боржника й зі своєї ініціативи — за свій рахунок і навіть без боржника (п. 2 ст. 313 ГК). Така ситуація можлива, якщо через невиконання зобов'язання боржником пов'язана з ним правовідносинами третя особа піддається небезпеці втратити наявне в неї право на майно боржника. Наприклад, у зв'язку з неплатоспроможністю, що виявилася, орендаря будинку й погрозою дострокового розірвання орендного договору з вилученням орендованого майна суборендар приміщення вправі сам внести орендну плату орендодавцеві й відносно цього боргу виступити перед орендарем уже в ролі кредитора. Але в цьому випадку первісне зобов'язання не припиняється й не замінюється регресним зобов'язанням між третьою особою й боржником. Воно лише змінює суб'єктний склад, тому що місце первісного кредитора в ньому

займає зобов'язання, що виконала третя особа. Інакше кажучи, у таких зобов'язанні відбувається тільки заміна однієї зі сторін відповідно до правил про зміну осіб у зобов'язанні. Тому й мову тут варто вести не про виконання зобов'язання третьою особою, а про одну з форм заміни кредитора, що бере участь у ньому.

В останньому випадку швидше іде мова про суброгацію, що є різновидом заміни особи у зобов'язанні.

У науковій літературі йде дискусія щодо природи схожих правових інститутів, а саме: регресу та суброгації.

Суброгація (у страхових правовідносинах) раніше розглядалася як регрес.

У ЦК 1963 року містилося положення про право вимоги страховика до особи, відповідальної за збитки, відшкодовані за договором страхування. Це право вимоги не розглядалося як суброгація, а виділялося як регресна вимога, що виникала як похідна від основного зобов'язання.

Тому у літературі робився висновок про те, що страховикові належить право регресу до особи, відповідальної за заподіяний збиток [6, 548; 7, 12]. І. Б. Новицький перехід відповідного права вимоги до боржників до Держстраху називав прикладом справжньої регресної вимоги [1, 19].

Регресом називається перехід вимоги до страховика в німецькому страховому праві [8].

Деякі вчені називали суброгацію видом регресу. Наприклад, вважалося, що право страховика на відшкодування за страхову виплату ґрунтується на загальному положенні цивільного законодавства про те, що особа, що відшкодувала заподіяну іншою особою шкоду, має право зворотної вимоги (регресу) до цієї особи. Така вимога є суброгацією, тобто особливим видом регресної вимоги [9, 31].

Названі автори взагалі не використали термін «суброгація», але були й такі, які його використали, але при цьому називали суброгацію видом регресу. Так, Е. Гендзехадзе й Т. Март'янова вказували, що: «...право страховика на відшкодування за страхову виплату ґрунтується на загальному положенні цивільного законодавства про те, що особа, що відшкодувала заподіяну іншою особою шкоду, має право зворотної вимоги (регресу) до цієї особи... страховик одержує право на заміщення страхувальника або выгодоприобретателя в його домаганні до третьої особи, право стати на місце іншої особи відносно вимог до якої-небудь третьої особи. Така вимога є суброгацією, тобто особливим видом регресної вимоги» [9, 31].

Р. Сават'є суброгацію визначав як вступ у права кредитора, а підставою регресної вимоги називав, по-перше, ведення чужої справи без доручення, оскільки співборжник, що сплатив, ведучи належним чином справи інших співборжників, звільняє їх від відповідальності відносно кредитора; по-друге, підставою регресної вимоги є вступ у права кредитора (суброгація), така особа автоматично вступає в права кредитора у відношенні інших співборжників [10, 412]. Тобто автор виділяє вид регресу, заснований на суброгації.

На сьогодні ситуація корінним чином змінилась.

У загальній частині цивільного права України суброгація (хоч власне сам цей термін не використовується у ЦК України) формулюється як субінститут виконання обов'язків боржника іншою особою (третьою особою). Якщо третій особі загрожує небезпека втратити свої права на майно боржника в результаті обігу стягнення на це майно кредитором, у такої третьої особи виникає право задовольнити вимогу кредитора до боржника, навіть без згоди останнього. У результаті задоволення вимоги, тобто виконання зобов'язання, саме зобов'язання не припиняється, але третя особа заміняє кредитора (ч. 3 ст. 528 ЦК України). Така заміна кредитора або перехід прав і обов'язків кредитора до третьої особи відбувається за правилами, установленими для цесії. У ч. 2 ст. 313 ЦК Російської Федерації передбачене таке ж правило, а в ст. 387 прямо згадується перехід до іншої (третьої) особи прав кредитора на підставі закону при суброгації страховиком прав кредитора до боржника, відповідальному за настання страхового випадку. Таким чином, у ЦК України й ЦК Російської Федерації в загальних положеннях про зобов'язання вводиться інститут суброгації, однак у Росії цей інститут уже зв'язується зі страхуванням [3, 12].

Більш детально перехід до страховика прав кредитора (суброгація) регулюється ст. 965 ГК РФ, у якій говориться про перехід до страховика за договором майнового страхування, що виплатив страхове відшкодування, у межах виплаченої суми прав страхувальника вимагати від особи, відповідальної за збитки, відшкодування збитків, уже відшкодованих у результаті страхування страховиком.

Стаття 993 ЦК України аналогічна за змістом вказаних вище статті ЦК РФ. Так, вказується, що до страховика, який виплатив страхове відшкодування за договором майнового страхування, у межах фактичних витрат переходить право вимоги, яке страхувальник або інша особа, що одержала страхове відшкодування, має до особи, відповідальної за завдані збитки.

Відповідно до ст. 27 Закону України «Про страхування» [11], до страховика, який сплатив страхове відшкодування за договором майнового страхування, і в межах фактичних витрат, переходить право вимоги, яке страхувальник або інша особа, що одержала страхове відшкодування, має до особи, відповідальної за заподіяний збиток.

Хоч безпосередньо у ЦК України і не згадується поняття «суброгація», але згідно з страховою термінологією такий перехід права вимоги має назву «суброгація».

Питання про сутність суброгації в юридичній літературі не є дискусійним. Загальноприйнятим вважається поняття про суброгацію як про перехід прав кредитора, що тягне зміну осіб у зобов'язанні.

Різниця між регресом і суброгацією принципова. Сутнісна відмінність полягає в тому, що регрес припускає існування двох зобов'язань: перше — основне (головне), що виконує третя особа, і друге — виникаюче на основі, у зв'язку з виконанням першого, похідне (регресне) зобов'язання. Такий характер регресного зобов'язання обумовлює й момент його виникнення: тільки після виконання якогось іншого зобов'язання.

Суброгація — це перехід прав до третьої особи на основі закону. Регрес — це право, що виникає в особи внаслідок платежу. При суброгації до страховика переходить право, що вже виникло (з моменту заподіяння шкоди) у страхувальника. Право регресу — це право зворотної вимоги, що виникає у страховика (регресанта) до винної особи (регресату) на тій основі, що страховик попередньо провів виконання за страховим зобов'язанням, виплативши страхове відшкодування страхувальникові, тобто право регресу виникає з моменту сплати за третю особу. Головна відмінність регресу від суброгації полягає в тому, що регрес породжує право, а суброгація — це перехід прав, які вже виникли [12, 540].

«Перехід» наявного права (суброгація) і виникнення нового права (регрес) не можна змішувати. Незважаючи на те, що сам термін «суброгація» у національному законодавстві практично не використовується.

Суброгація є переходом прав кредитора до іншої особи на підставі закону. У цьому й проявляється її істотна відмінність від регресу. При регресі одне зобов'язання замінюється іншим; у суброгації ж зобов'язання залишається незмінним, міняється тільки кредитор. Тому право вимоги, що перейшло в порядку суброгації, здійснюється з дотриманням тих же самих правил, що й право вимоги первісного кредитора в цьому зобов'язанні.

Крім того, зміна кредитора в зобов'язанні в порядку суброгації відбувається в момент виплати страхового відшкодування, а при регресних правовідносинах у цей момент виникає тільки право регресної вимоги, а не саме зобов'язання. Регресант може і не скористатися своїм правом, а тому регресне зобов'язання може не виникнути.

Формальна відмінність полягає також і в тому, що в законодавстві передбачені різні моменти початку плинку строку позовної давності для цих двох різних вимог.

Таким чином, можна зробити висновки, що схожість суброгації й регресу проявляється в такому:

- суброгація та регрес є різновидами права зворотної вимоги;
- формальною підставою їхнього виникнення є закон, а матеріальним — виконання, зроблене третьою особою.

Маючи зовнішню подібність, суброгація й регрес мають серйозні розходження:

- регрес виникає як нове зобов'язання, а суброгація має справу не з виникненням нового зобов'язання, а із сингулярним правонаступництвом;
- на відміну від регресу перехід прав у рамках суброгації не впливає на перебіг терміну позовної давності;
- до зобов'язання із суброгації застосовуються правила, що регулюють відносини між старим кредитором (суброгантом) і боржником. До регресивного зобов'язання за загальним правилом застосовуються загальні правила виконання зобов'язань. Тим часом законодавець може передбачити застосування до регресного зобов'язання спеціальних вимог [13].

Література

1. Повицкий И. Б. Регрессные обязательства между социалистическими хозяйственными организациями / И. Б. Повицкий. — М. : Юрид. лит., 1952.
2. Смирнов В. Т. К понятию регрессных обязательств // Правоведение. — 1960. — № 1.
3. Мельников Н. Суброгация и регресс в страховании / Н. Мельников, В. Лебедев // Юридическая практика. — 2008. — № 9.
4. Потапенко В. Регрессні вимоги сраховника // Юридичний журнал: Аналіт. матеріали. Коментарі. Судова практика. — 2004. — № 1. — С. 85–92.
5. Дедиков С. Регресс и суброгация: опыт сравнительного анализа // Хозяйство и право. — 2005. — № 4. — С. 64–70.
6. Серебровский В. И. Избранные труды по наследственному и страховому праву / В. И. Серебровский. — М. : Статут, 1997. (Серия «Классика российской цивилистики»).
7. Бару М. И. Регрессные обязательства в трудовом праве / М. И. Бару. — М. : Госюриздат, 1962.
8. Чебунин А. В. Теоретические и практические вопросы суброгации в страховых отношениях // Сибирский юридический вестник. — 2001. — № 4.
9. Гендзехадзе Е. Страхование ответственности риска непогашения кредита / Е. Гендзехадзе, Т. Мартьянова // Закон. — 1994. — № 4.
10. Сапатыс Р. Теория обязательства / Р. Сапатыс. — М. : Прогресс, 1972.
11. Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 18. — Ст. 78.
12. Цивільний кодекс України : наук.-практ. комент. / за заг. ред. Є. О. Харитоновой, О. І. Харитоновой, Н. Ю. Голубевої. — К. : Всеукр. асоц. видавців «Правова єдність», 2008.
13. Корасп К. Б. Понятис цесни, суброгации, регресса в гражданском праве России // Потариус. — 2008. — № 3.

Анотація

Березовський Р. С. Співвідношення регресних зобов'язань та суброгації. — Стаття.

Стаття присвячена дослідженню поняття регресних зобов'язань у цивільному законодавстві України. Крім того, досліджується зміст, підстави виникнення регресних зобов'язань, їх відмінності від суміжних інститутів цивільного права. Проведений аналіз ознак регресних зобов'язань.

Ключові слова: регрес, зворотна вимога, зобов'язання, виконання зобов'язання.

Анотация

Березовский Р. С. Соотношение регрессных обязательств и суброгации. — Статья.

Статья посвящена исследованию понятия регрессных обязательств в гражданском законодательстве Украины. Кроме того, исследуется содержание, основания возникновения регрессных обязательств, их отличия от смежных институтов гражданского права. Проведен анализ признаков регрессных обязательств.

Ключевые слова: регресс, обратное требование, обязательство, выполнение обязательства.

Summary

Berezovsky R. S. Correlation Between Retrogression and Counter-Claim. — Article.

The article is devoted to the examination of the concept of recourse obligations in the civil legislation of Ukraine. In addition, the contents, the grounds of recourse obligations, their differences from the related institutions of civil law are investigated. The analysis of the characteristics of recourse obligations is made.

Keywords: retrogression, counter-claim, commitment, fulfillment of the obligation.